

ЮРІЙ КОСАЧ

МЕМОРИЯЛ ДО ЦИРУЛЬНИКІВ

втім зовсім не повчальний і не очайдушний, зовсім не до іменитих докторів, а радше таки до пр-стих „возних і голярів“ української літератури адресованим і присвячений всім з гантом тієї ж літератури, ще не визнаним і себе не рекламуючим, може й зовсім ненародженим, а також всім птахоловам, що левлять т. зв. Європу — перстого фазана і ніяк його досі спіймати не можуть.

„...зацікавлення Європи осягати вибранням друзів не серед возних і ідейних голярів“...

Саккія-Муні ХХ сторіччя.

ТРАКТАТ ПРО ПЕРСПЕКТИВИ І ВОДИВСТУПІТОВЧЕННЯ

Приятель, львівський Фігаро з Жовківської вулиці, з „синтетичним“ голеним і голярським профілем, що в вільні хвилини пописує вірші, прийшов до мене, ввесь в курсі нашої духовності поточної доби, ввесь яснючи: ось як можна дати визначення Європи, суттєві й непомильні. „Перш за все nihil admirari дружє, як казали старовинні. По друге — я згоден з вами, мій Фігаро, сказав я влесливо, нам нема що сперечатись так, як нема що відкривати Америки, раз відкритої Колумбом“. І я врочисто зачитав абеткову істину:

„...Та ж Україна лежить не тільки географічно на європейському континенті, але й жила вона і живе в його духовому кліматі, навіть тоді, коли безпосередній сутих перерваний або унеможливлений“.

Д-р Р. Єндик, твори, том такий, сторінка така. Не згадуємо про те, що про ці справи обширно і цікаво писалось вже перед тим ось таким мужем: П. Кулішем, М. Драгомановим, І. Франком, М. Євшаном, Д. Донцовим, М. Хвильовим, Є. Маланюком і Ю. Липою. Писала також і Леся Українка і то на багато років перед Р. Б. 1943. Після цих прізвищ, що звучать як конкістадорські, признайтеся, важко бути Кортесом. Але потішмо автора: Веспуччі з'явився після Колумба, а Америка названа таки не Колумбією. Скромність скромних буває завжди нагороджена, так вчать принаймні оті абеткові істини. А як ви думаєте, Фігаро, коли легше було „відкривати Європу“? За „синтетичної“ доби нашого скромного доктора чи в часи нудного українофільства 80-их років, чи в часи всевладних Шупаків і Мусяльбасів-Хвиль? Або: не маємо ніяких причин героїзувати постаті керманіча колишнього ЛНВ чи Вістника, але в добу „оазис безжурности“ його становище пропатора „європеїзації“ України, як „єдиного, що є на потребу“ (nota bene: схиблена логічна конструкція: „європеїзувати“ нас так само потрібно, як „європеїзувати“ Іспанію, Францію чи Італію, треба було тільки відновити згублену нитку зв'язку і повчити земляків географії), повторюємо, навіть і таке становище було заслугою. Розмови про Європу сьогодні більш нагадують „епатування буржуа“ ніж горожанський героїзм. Водивступітовчення було б приемним і позачальним заняттям на дозвіллі, коли б не було потреби економізування національної енергії. Коли ви, мій Фігаро, цікавитесь ще цією проблематикою, йдіть до джерел. Ідіть хочби у 18 сторіччя: ви побачите, нпр., що найбільший наш філософ Г. Сковорода був увесь у курсі тогочасних філософських ідей, що імена автора „Духу законів“ і „Громадського контракту“ були так само рідними учасниками штурму Бастилії, як і членам Новгород-Сіверського гуртка патріотів, що українська шкільна драма „переходила ті самі стадії розвитку що й західно-європейська“ (ак. М. Возняк), що українська поетика Т. Прокоповича спирається на поетиків Буальє і Понтена і т. і. і т. і. Для істориків і істориків української культури це справи ясні, для скромних докторів це мотиви для екскаваторських, громовержних вправ у роздериротопозіхальному водивступітовченні. А щодо перспектив, мій Фігаро, то нехай вже буде це наша, маленьких людей, возних і стрижів, турбота. Що одному просте, то другому криве, казав колись Санчо Панса, побачив-

ши як Дон-Кіхот женеться на вітраки, бо взяв їх за велетнів.

Ми, нпр., бачили колись екскурсію визначних наших молодих учених у Парижі, що заглядали більше в Folie Bergère, ніж у Лювр, і говорили патетично, як колись гартованці: „Європа гниє, присяйбі, на власні очі бачили...“ Отак можна з перспектив львівського П'єрижа (на Кракіданах) оцінювати Париж. І навпаки — „і в Парижі не зроблять з вієса рижу“. Європейство не набувальне, хочби і не раз і не двічі розголошували ми на ввесь світ фанфарами про нашу „європейськість“. Європейцями, як і аристократами, люди родяться, а не купують їх „на паску“.

ДЕЩО ПРО РЕЦЕПТУРУ Й ЗНАХАРІВ НАШОЇ ДУХОВОСТІ

Як стати Шекспіром, Гете, не кажучи вже про те, як дорости до непомильності отакого скромнодокторського авторитету? Як переіменити провінційних,

меншевартих дурнів у самопевних гігантів? Що слід впорскувати нашим слабодухим і короткозорим читачам, щоб не давали собі сипати французького перцю в очі і зривались, як ті буйтури, почувши бренькітливі прізвища, що ними хочуть викривити їхню „європейську перспективу“? Ви, Фігаро, напевно не втнете такого. А єсть такі, що втнуть. Ось напр.:

„Ми розуміємо Європу як вертикальне зусилля, висловлюючись образиво — Готику, що як прнкта стріла вистрілює в безконечність угору“... Або ось друга рецепта:

„Тільки духове погаблення, те саме горіння мистецтвом, та пізнання високої техніки може досягнути того, щоб у мозольних розшуках не розкривати застарілих комуналів“.

Або ось ще одна, третя рецепта:

„...Схоплювати синтетичну суттєвість всяких чистецьких поез, не їх половинчастість... ..вибираючи аразки, вибирати гігантів, що стоять на шпалі... а поза тим, залишаймося собою, не обріхуючи інших, і то в ніякому випадку, бо щирість найголовніша передумова в мистецтві...“ і т. д.

Д-р Р. Єндик том такий, сторінка така.

Поняли, кавалере Фігаро?

Ану, давайте, друзі циркульники й возні, коментувати. А коментарі тут не зайві:

Візьмемо хочби першу рецепту: Європа — готика, вертикальність; яка глибіння думки! А чому горизонтальність — не Європа? Хіба неодмінно треба пнятися, як Квазімодо, по вежах готичної Нотр-Дам, щоб кидатись потім дурною головою вниз? А хіба не Європою були горизонтальні походи римських легій і також горизонтальні рейси тих, що про них співав так полум'яно і Ередія, і наш Клен:

в казковий край під пальми і агави,
де стигнуть темні грона острівів,
тебе помчала далечню морів
жадоба золота, пригод і слави... (Кортес)

А дороги імперіяльні Бонапарте, а ті дороги, що про них співали співці колоній:

І Господь, що мудрий і великий,
хлані моря нараз осушив
і проклав в усі кінці світу
нам дороги прості й тверді...

Чи такі одною готикою, одним похмурим середньовіччям, з його іноді безглузлим поривом у вибуялий містицизм і схоластицизм, визначена європейськість? А поземний ренесанс з Леонардо да Вінчі, а реакція проти готики — горизонтальна реформація, а реакція проти метафізики Декарта, Юма, Канта, а 18 сторіччя, а революція 1789, а Наполеон — це не одуховлена Європа?

Чи двигуном європейської людини завжди було й є одно лише „святє горіння“, стремління вгору? А гелленська рівновага, що дала незрівняне мистецтво антики, а римська речевість, що зродила римське право — основу всіх європейських прав? Чи тільки Франціск з Асичу — європеєць? А прозора ratio латинських народів, що оформила романтичного духа Сервантеса, що дала нам усміх Рабле й мудрий сарказм Вольтерів? А ХІХ сторіччя Європи, хоч може й іноді надто довірливо-наївне, а проте гідне найглибшої пошани завдяки розумові, праці, чесності, мовчазній відданості своїх численних мужів, героїв, учених, письменників, будівничих? Куди ж подіти цю всю не готичну Європу, скромний докторе?

А чи не комуналом є отой заклик до „духового поглиблення, горіння мистецтвом, пізнання технікою“

Юрій Киянченко, Київ

(з мистецької виставки)

Осінь на Дніпрі (олія)

техніки" як рецепта для переходу зі стану Грицьківського до стану Шекспірівського? Хіба ж Старицькому можна відмовити, що він не „поглиблювався духово“, хіба Вороний і Філянський не „горіли мистецтвом“, хіба не чули ми про високу „техніку“ драматурга Корнійчука, але чи допомогло це їм, щоб вони стали Шекспірами й Гете? А що таке за птиця оте „синтетичне схоплювання мистецьких поєв, а не їх половинчастість“? Де критерії для цього „схоплювання“, ще й у нашій бурхливій добі? Чи не ліпше іноді тримати в руці оту синицю сповидаю „половинчастість“, ніж шукати за журавлем у небі — „синтетичністю“ сумнівної вартості й певності? А кого ж уважати за поточної доби „гігантом“, „шпидем“, а кого пігмеєм — низиною духа, коли цей самий дух не знає, де йому краще притулитись і зберегти себе: на вершнях неозорих, чи в юрбі, десь у півниці протилітунської громадської охорони? Хіба ж не слушно писав Тичина в хаос доби 17-го, що

справжня муза неомузена
десь там на фронті, в ніч глуху
лежить опльована й залузана
на українському шляху...

— а зовсім не там, де їй офіційно призначували місце.

Вчорашні „гіганти“ Європи — автори „Чарівної гори“, „Уліса“, „По той бік Свана“, „Жана-Христофора“ і інші — сьогодні забуті. На їх місце прийшов хтось інший (щоб не брєнькати прізвищами), а хто буде завтра „гігантом“? Чи не краще почекати, аж вляжеться хуртовина й справжні гіганти як Монт-Бланн духовости покажуться в блиску й славі своїй ізза мороку щодення й поточности? Чи не краще пождати з рецептами творчости? Що ж торкається „щирости — передумовини в мистецтві“, то такий собі чоловічок, Ріхард Вагнер по імені, твердив, що „мистецтво починається там, де кінчиться життя“. Чи не „щирість“, не „необбріханість“ натуралістів довела до того, що один театральний критик, вийшовши із залі після постанови натуралістичної п'єси, таки не витримав і написав „які ж проте свині — ці люди“...

Фігаро, друже мій, коли б лікарі писали такі рецепти для лікування нашого тіла в такому стилі, ми — пацієнти збунтувались би і ймовірно зарахували б їх до фушерів. Але ліків спрагнена душев'яка наша, ще й у військовий час, мусить сприймати вищезгадані лікувальні рецепти без апеляції. Суга те ірsum, любий докторе. „Від неясности визначень, від комуналізів, від узагальнень, від громокиплячого кубка пишнobarвних фраз, виликуй мене, Ескулапе всіх докторських душ!“... порадьмо таку молитву щоденну знахарам нашої духовости.

ПРО РЕКЛЯМНИЙ ІНДИВІДУАЛІЗМ ЕВРОПЕЙСЬКИЙ І PRO DOMO SUA

Умовноя насамперед, любий Фігаро, про який індивідуалізм нам ідеться? Індивідуалізм Байрона, гордих і недоторкальних пустельників серед юрби, Леопарді, (що казав „я не збираюсь предметом моїх пісень вибирати потреби віку. Це справа крамарів і купців піклуватись ними“), чи індивідуалізм Гавтмана й Ібзена, що славлять людину як борця-героя з усіма темними силами в ім'я суспільства? Індивідуалізм хоровитої поезії символістів чи могутній конструктивний індивідуалізм Лесі Українки? Індивідуалізм романтиків XIX ст. чи неоромантиків XX? Метліньського, чи Хвильового?

„Європа — як демон індивідуалізму“?! А Чарльз Діккенс — глибоковідданий друг і захисник покритих долею, вбогих і погноблених? А Тарас Шевченко — обличитель людей лукавих? А Віліям Текерей, що таврував людські пороки? А Жорж Занд в другій половині свого життя, а Марко Вовчок? А Бальзак, а Золя? Невже такі споконвіку Європа спирала свою духовість на отому виключному індивідуальному „я“?

Не хочемо брєнькати іменами, але проти когорти філософів на чолі з геленськими, яку виставив скромний доктор для підтримання своєї атаки на „масовізм“ Європи, ми могли б виставити не менш поважну фалангу таких філософів, що займали якраз протилежне становище. А втім, хіба індивідуалізм, напр., Ніцше (якого теж кличе наш скромний доктор на підмогу, щоб доказати, що європейський дух був завжди ворогом юрби) не є проповіддю нового аристократизму, який ісповідує культ мас і накладає на особистість важку відповідальність: вести маси до великих цілей?...

Заратустра любить того, хто приносить себе в жертву землі, на те, щоб вона стала колись власністю надлюдини. Заратустра вимагає від людини, щоб вона була паном самого себе, владарем своїх почуттів. Життя нової людини — це самопожертва, його свобода — це лиш омана. І історія європейських народів і наша сучасність вчать нас, що без підґрунтя мас нема героїв. Обережно, любий Фігаро, з тим патентованим європейським індивідуалізмом. Не спрощуйте й не опростачуйте проблеми, як радить нам сам скромний доктор. Шануйте, Фігаро, індивідуалістичну природу провідних ідей Європи, але не забувайте про масу, що дає тим ідеям зростання й життєву силу. Індивідуаліст — європеєць, жорстокий і не знає милосердя, ненавидить юрбу, але не може відділити себе від інтересів людства, а його самотність — це плід пристрастного шукання за правдою, плід страдницької журби про людство.

А тепер pro domo sua. Ідеться про статтю „Демон театру“ (Наші Дні ч. 7), думки якої спотворено в „Крак. Вістях“ добр. Нигрицьким і в такому ж спотвореному вигляді перебрано скромним доктором. На ніяку довжелезну низку прізвищ європейської літератури я не покликався, щоб доказати, що мистець мусить стати лицем до маси, а, поперше, покликався тільки на одно прізвище (А. Шатобріана) як доказ тотожності духових і культурних течій в цій сучасній Європі, а не як привід до малування.

І не на поклін до юрби, до маси має іти мистець, як це мені інкримінують, а по владу над нею. Наведу дослівно мої слова, щоб баламутство, як кажуть, не ширилось:

„Індивідуалістичні, естетизуючі методи були б перестарілими... лицем до маси (племінности, нації, суспільства) повинні стати кожний мистець.“

Отже ідеться тут не так про ідеї, як про методи мистецтва, бо

...драматург одержимий демоном, уміє найти дороги до почуттів маси і то не стаючи її рабом, не творить під „смак“ глядача, а здобуваючи владу над душою...“

І ще раз підкреслюю наприкінці:

„Новий український театр повинен... найти шлях до влади над суспільством, не ставши його лакеєм“.

Здається, різниця між цими думками і інкримінованим голошенням „масовізму“ (може ще в душі якогонебудь „пролеткульта“, докторе?) якась то існує? Чи „wschitzko jedno“? Перекручування тексту, спотворювання думки має за собою в нас вже поважні традиції. Недавно показувано нам наглядно, як для публічного вжитку фальшовано цитати з М. Драгоманова, шарлатанським звиком, гадаючи, що ніхто не піде провіряти цих псевдоцитат. Vivant sequentes!

Скромний доктор занепокоївся брєнькитливими прізвищами. Він, як той вірменин з анекдоти, що побачив вперше у зоологічному саду жирафу, ввесь час ходив докруги неї й приговорював „не може бути“ (такого звіря на світі). Бачите, Фігаро, хоч доктор і ремствує, але таки може бути, бо коли ми називаємо якісь імена, то вони є для нас символами й синонімами цілих або деяких епох в історії світової культури. Такий є звик в Європі, такий був до недавня й в Україні. Ось, напр., ми називаємо Шіллера, Стендаля, Гюґо, Гюґо. Може зчасом до цих імен додамо ще чесне імення скромного доктора. Чому ж тоді „не може бути“? На це не треба й великої ерудиції. Адже ж чистильники чобіт біля львівського театру, що з них деякі також побували на „Гамлеті“, напевно уявляють собі Шекспіра як якийсь символ і синонім, (звичайно, в пляні їм питоменних заінтересувань).

Що ж до протиріччости попереднього твердження про „закоріювання мистця в повітрі“, то дійсно, вжито його, при обговорюванні проблеми еміграційної творчости, яка, не маючи близько рідного ґрунту, ні рідного доквілля, ні рідної щоденности, а не засиміювавшись з чужою, мусить пускати „коріння в повітря“, себто в метафізику, в національну містику, в національну історіософію й історію. Це й характеризувало українських письменників-емігрантів. Маланюка, Мосендза, Ольжича, Липу й ін. Інша річ, що вони, одірвані од мас, „закорінені в повітрі“, „ми мохить здобувати владу над українськими масами більше, ніж ті, що коло цих мас не тільки жили, але з кропітким старанням про духову „владу“ наполегливо, однак безуспішно ходили. І, до речі, досі ходять.

Дорогий Фігаро, наприкінці декілька слів на тему т. зв. літературної ідеології. Нею займатись доволі важко, мусиш це признати, хоч з легкої руки інших людей нашого брошуркового віку це належить до найлегших і найпоплатніших, в сенсі здобуття швидко слави, занятя худого літератора. Скрібі казав, що завжди краще замість чергового літературного маніфесту давати нову п'єсу.

А, напр., Оскар Вайлд твердив, що „мораль мистецтва полягає лише в досконалої обробці недосконалого по своїй суті матеріялу“. Тому вистерігайся, Фігаро мій (звичайно, коли не хочеш легкої слави, бож „легка річ негідна слави“, мовляв П. Орлик), категоричних тверджень, патетичних декларацій, аб-

солютних аксіом і екскатедральних комуналізів, що, як бумеранг, можуть обернутись значев'я проти тебе самого, якщо ти не Б. Кроче, Е. Сейер, Г. Брайдес, К. Вайс чи інший спеціаліст від привітальної літератури європейських народів, літературної критики й історії літератури. Європейський літератор, homo europaeus, а зокрема латинянин, особливо в нашу бурхливу епоху, да убоїться надавати своїм essay'ям (недаремно цей жанр називається з англійська скромно лиш „пробою“) догматичного характеру. Ми знаємо чимало творів передвоєнного періоду з тієї галузі, писаних з великим темпераментом і ерудицією, які сьогодні своїми вибопальцемпадальними аподиктичними твердженнями викликають лише регіт. Почуття міри, modus in rebus є питоменне для homo europaeus'a.

Бо як би ти не стремів, наче отой фавстівський янгол, як би ти не борсався, мій добрий Фігаро, щоб стати „гігантом“ або привітайми скромним доктором для проголошення абеткових правд ex cathedra, ти мусиш пам'ятати глазульний вислів Мефістофеля до того ж Фавста:

Du bist am Ende, was du bist...

І МЕЛАНХОЛІЙНЕ РЕЗЮМЕ

Мило було б відхилити рубець серпанку майбутнього і побачити марш української літератури по мон-блянах європейського письменства, от хоч би поруч такої норвезької. Мило було б почути, що імена наших визначних лунають по світі, як, напр., імена Ібзена, Гамсуна. Чим бо гірші ми від норвежців? Але виходить так: премось і премось з нашими духовими скарбами в Європу, а вона нас таки не хоче. Видавати б нам книги з бандеролями: „made in Ukraine“, але, присяйбі, європейський товар, „витримує порівняння“, як каже скромний доктор Ростислав, чи що?

Ми не беремось за складання рецепту для нашої літератури, щоб лікувати її від просвітанщини, пиліпенківщини, геспероманії, цитатоманії, затруєння французьким перцем. Інші, це роблять краще. Лишімо літературу в спокою. „А ти, Марку, грай“ — говорив часто один сучасний український письменник, прислуховуючись до різних спорів на ідеологічні теми. І писав, і писав, і видавав цей Марко. І хто його знає, до чого він ще допишеться, до чого він ще довидається, крепкий Марко.

Доба молодости української літератури поточної доби вже минула. Прогомоніли всі маніфести, всі декларації, всі дискусії. По різних літературних групах і маніфестах залишився лиш попід. Вилюдніли зборища літераторів. Одні працюють собі в затишку, а другі, наче послушавши поради Лесі Українки, покинули писати, а пішли „пір'я дерти“, бо це заняття й цікавіше і поплатніше. Нема часу на „дертя пір'я“ в нашій літературі, на пережовування пережудого, на молочення полову, на повторювання труїзмів, на деклямацію банальностей, нема часу на виробництво „геніальних гігантів“.

В грізній, вогненній добі, що бурлить докруги нас, „не геніїв, а чесних і розумних робітників духа нам треба“ — писав колись В. Підмогильний, один із дійсних українців-європейців, один із небагатьох справжніх аристократів української літератури, який був оригінальним, не заповідаючи наперед своєї оригінальності, який без пози провінційного arbit'a ele-gantiarum розумів дійсну суть мистецтва, який був українцем, не перестаючи бути європейцем, і навпаки, який пам'ятав бодлерівську засаду, що в зростанні письменника вирішає насамперед не „геніальність“, не саморекляма, не навантаження черепа брошурковими правдами, а „щоденна наполеглива праця“.

І таким є не один Підмогильний. Такими є деякі з тих українських письменників, що не гублять в метушні віку здатности власного осуду явищ, здатности власної перспективи. Ті йдуть крізь хлягу й вітри нашої доби, визначеної скромнодокторськими „нескривленими перспективами“, ідуть самітьово заулками нашого сонґроду і проказують про себе, слухуючи сурмачів українського „літературного імперіялізму“, вічно актуальні слова великого М. Гоголя:

„Як нудно на цьому світі, панове...“

Але й тому нашому Гоголеві, мій Фігаро, вбивають осикового кола в могилу. Quousque tandem, o doctissimi doctores?...